

SADRŽAJ

Predgovor	9
1. Antinomije doma u modernoj irskoj priči	13
2. Dom između teorije, politike i poetike	22
2.1 Posle doma: Re/konstrukcije	30
3. „Razglednice iz domovine“: Džordž Mur i Džejms Džojs između nepripadanja i nepripadništva	40
3.1 Antinomije doma kao „topofrenija“ u <i>Neuzoranoj ledini i Dablincima</i>	52
4. „Neuvaženo nijedno“: Ne/izrecivi dom Samjuela Beketa	80
4.1 Kontradikcije skućivanja u <i>Pričama i tekstovima nizašta</i>	88
5. „Magnetna“ privlačnost i odbojnost doma: Tajnovite kuće Elizabet Bouen	108
5.1 Postojana svetlost ne/postojanog doma	120
6. „Nevolje“ s gostima: Ne/gostoljubive kuće Frenka O’Konora i En Devlin	148
6.1 Aporije gostoprimstva kao antinomije doma: „Gosti našeg naroda“ i „Imenovanje imena“	161
7. Kroz ključaonicu „sigurne kuće“: Kler Kigan i modeli ne/pripadanja	180
7.1 Odjeci doma: Antinomije starateljstva u <i>Tri svetla</i>	198
Bibliografija	211
Indeks	225

PREDGOVOR

Studija *Antinomije doma u modernoj irskoj priči* direktno je inspirirana prizorima iz filma *Tumbling Towards Home*, višestruko nagrađenog ostvarenja američke režiserke irskog porekla Imelde O’Rajli (Imelda O’Reilly) iz 2020. godine, koji sam prvi put odgledala na online konferenciji Centra za irske studije Univerziteta Fordam *Irish Women Writing Symposium 2020: Irish Women and Film*.¹ Kratkometražni dokumentarac Imelde O’Rajli u kom je kompleksan odnos irskih iseljenika prema domu predstavljen, između ostalog, kroz metaforu akrobatike, pobudio je moje zanimanje za pažljivije sagledavanje doma kao paradoksa, ali i kao neiscrpane teme u irskom umetničkom stvaralaštvu i kritici, gde je dom postavljen u relativno postojane, mada i odveć ustaljene teorijske okvire. No, pomenuti film me je u velikoj meri opredelio da se upustim u potragu za novim modelima tumačenja doma i problema pripadanja u književnosti, i da na ovaj način istražim dodatne mogućnosti razumevanja irske proze 20. veka i njene izrazite modernosti, koja se upravo ogleda u neprestanom prevrednovanju tradicije doma i doma kao tradicije.

Naime, u filmu *Tumbling Towards Home*, koji problematizuje umetničko sazrevanje glumca Malkolma Adamsa kroz temu (rodne) kuće i domovine, junak napušta Irsku koja sputava njegove mladalačke ambicije, i prati već trasiranu putanju ka mogućem uspehu – doseljava se u Njujork u potrazi za slobodom koju mu, kako smatra, domovina uskraćuje. Majka Irska ali i majka Adams, sa kojom je oduvek u sukobu. Adamsov razvojni put od Irske do Amerike, sa neizvesnim krajnjim odredištem, predstavljen u

¹ Posebnu zahvalnost dugujem profesorki Keri Volš, direktorki Centra za irske studije na Univerzitetu Fordam u Njujorku, pošto mi je omogućila studijski boravak na njenom odeljenju tokom septembra 2018. godine. Razgovori sa profesorkom Volš, kao i diskusije na online forumima Američkog društva za irske studije i simpozijumima o irskoj književnosti i filmu u koje me je velikodušno uključila, umnogome su nadahnuli i usmerili rad na ovoj knjizi. Tokom završnih istraživanja veoma mi je značila poseta Univerzitetu Petar Pazmanj u Budimpešti u novembru 2024. godine na poziv profesora Majkla Mekatira, direktora Centra za irske studije. Zahvaljujući njemu i njegovoj supruzi profesorki Eglantini Rempport stekla sam vredne uvide o irskoj književnosti, kulturi i društvenim prilikama.

svetlu konflikta sa majkom, ujedno možemo da posmatramo kao neku vrstu paradigme koja se u irskim umetničkim krugovima ustalila, posebno tokom 20. veka. Kad je irska književnost u pitanju, odlazak iz domovine, često uz otkazivanje poslušnosti majci, gotovo da postaje preduslov oslobađanja i razvijanja vlastitog umetničkog izraza. Primere pronalazimo kako među velikim irskim modernistima poput Džordža Mura i Džejmsa Džojisa, Elizabet Bouen, Mejv Brenan i Samjuela Beketa, tako i među savremenijim autorima kao što su Edna O'Brajan, Vilijam Trevor, Kevin Bari, Kolum Toubin, Ana Berns, Kolum Meken, i drugi. Udaljavanje od Irske, u doslovnom i figurativnom smislu, međutim, ne podrazumeva raskidanje veza sa maticom kojoj se neprestano vraćaju kroz literarne projekcije doma. Naprotiv, fokusiranost na Irsku i njeno istorijsko, političko i mitopoetičko nasleđe prepoznajemo kod brojnih irskih iseljenika, uključujući nobelovca Samjuela Beketa, koji je često nepravedno izostavljen iz antologija i kritičkih pregleda irske književnosti, zbog promene jezika pisanja sa promenom kućne adrese, ali i doslednog izostavljanja konkretnih topografskih naziva u prikazima stanja dislociranosti i bezdomnosti. Nepravedno ne samo zbog toga što je i nakon odlaska iz Irske formalno ostao irski državljanin, već i zato što slike prostora u njegovim delima, premda univerzalne i svezremene, proističu iz karakterističnog irskog kulturnog nasleđa, pa u tom smislu zaista predstavljaju neumorni „tambling“ prema kući.

U filmu Imelde O'Rajli zapravo prepoznajemo specifičnu politiku i poetiku doma koja se u velikoj meri nadovezuje na irsku tradiciju i moderno književno stvaralaštvo sa naglašenom prostornom dimenzijom. Već u samom naslovu težište je na reči „dom“, a neobična formulacija u jeziku originala – eng. *tumbling*, može da se odnosi na (gimnastičko) premetanje i kotrljanje, ali i stropošavanje naglavce, propast i poraz, pri čemu *tumble* ujedno znači i *come to understand*, tj. spoznati, razumeti² – poziva nas da u mizanscenu zamislimo junaka kao kakvog gimnastičara, lakrdijaša ili pak Beketovog skitnicu, koji se karikaturalno koluta i pomalo komično strmoglavljuje pred kućom tek što je od nje pobegao. No, za razliku od Beketovog neimenovanog junaka u pripovesti „Izbačeni“ („L'Expulsé"/“The Expelled”, 1946/1955), koji se na početku priče stropoštava niz stepenice vlastitog doma, i u čijem ponovljenom, voljnom i nevoljnom napuštanju raznih formi skloništa uočavamo ambivalentnost prema skućivanju i odbojnost prema mestima udomljavanja, naziv filma pak odaje utisak akrobat-

² Opširnije u: Vukotić, A. „Film u nastavi književnosti: Povratak kući Imelde O'Rajli kao uvod u poetiku moderne irske proze“ (2023a: 93–94).

skog kretanja u smeru *prema kući*, kao i potrebe da se dom, isprva odbačen, sagleda iz novog ugla.

Ova studija nastala je iz sličnih pobuda, da se dom kao jedan od osnovnih, ali i odveć iscrpljenih pojmova u dosadašnjim kritičkim pristupima irskoj književnosti, obnovi i sagleda u nešto drugačijem svetlu kako bi se otvorila mogućnost za nova tumačenja kako klasika irske i svet-ske književnosti, poput Džejmsa Džojisa i Samjuela Beketa, tako i manje istraženih pisaca kod nas kao što su Džordž Mur, Frenk O'Konor i Elizabet Bouen, i savremenijih autorki, poput Kler Kigan, En Devlin i drugih, čiji glas tek od skoro pronalazi put do našeg šireg čitalaštva, posebno sa popularizacijom irske književnosti u okviru fakultetskih programa gde su irske studije nedavno izdvojene kao zaseban predmet izučavanja. *Tumbling Towards Home* stoga već nekoliko godina prikazujem studentima master studija na prvom predavanju iz predmeta *Irska proza 20. veka na engleskom jeziku*. Naime, pomenuti film predstavlja odličan uvod u glavne porodične, kulturne i društveno-političke tokove u Irskoj, mahom kroz kontradiktornu poetiku i politiku kuće i doma, pa tako daje važan kulturološki kontekst u okviru kog se mogu razmatrati književne tendencije i neke dominantne teme u modernom irskom stvaralaštvu, poput emigracije i izgnaništva, zatim ličnih, porodičnih i nacionalnih trauma izazvanih društveno-političkim previranjima društva u tranziciji i produženom sukobu, preko represivne rodne, seksualne i verske politike, i uopšte niza tabua koji su obeležili irsko društvo 20. veka, do pitanja autentičnosti i identiteta u procepima tradicije i modernosti. Istovremeno, film studente inspiriše na kritičko promišljanje doživljaja mesta u umetničkim prikazima stvarnosti, između ostalog kroz vizuelizaciju apstraktnijih teorijskih koncepata poput doma, što je jedna od osnovnih metafora u poetici prostora, ali i, kako je pomenuto, ustaljeni teorijsko-poetološki okvir kada je u pitanju izučavanje irske književnosti. Naime, dom, kao svojevrsna opsesija nebrojenih irskih književnika u čijim delima je predstavljen kao „magnetno jezgro“ inspiracije i nedokučivi paradoks, u teorijskim pristupima se, s druge strane, tokom vremena istrošio, pošto je njegovo značenje, mahom negativno intonirano, gotovo počelo da se podrazumeva.

U tom smislu, neposrednu inspiraciju za istraživanje na polju teorije pronašla sam u studiji *Post-Home* grupe autora, koju su priredili Safet HadžiMuhamedović i Marija Grujić (2019), kao i u delu *Topophrenia: Space, Narrative and the Spatial Imagination* Roberta Talija (2018), gde su se na pitanje *kuda* „posle doma“ preda mnom ukazali sasvim novi putevi i pristupi ovoj temi. Nadahnuto revizionističko tumačenje poetike prostora pomenutih autora, kroz konstataciju stanja „topofrenije“ kao „perzistentne

i nelagodne svesti o prostoru“ (Tally Jr. 2018: 9), odnosno posredstvom nove paradigme „*post-home*“ koja istražuje „analitičku dimenziju ‘doma’“ kao prostor pregovora i neprestane razmene antiteza (HadžiMuhamedović & Grujić 2019: 6–8), predstavlja osnovu ovog istraživanja, kao dovoljno otvoreno postavljeno teorijsko polazište koje omogućava sučeljavanje sasvim različitih, neretko kontradiktornih perspektiva. Po uzoru na Beketov pripovedni model koji ima uporište u antitezi i paradoksu, i koji ujedno predstavlja ideal ne/pripadanja unutar unapred dodeljenih kategorija, studija *Antinomije doma u modernoj irskoj priči* zamišljena je istovremeno kao iskorak iz doma kao podrazumevanog okvira, i povratak domu kao obnovljenom konceptu, „stopalima koja ne idu nikuda osim nekako kući, ujutro od kuće pa uveče kući ponovo“ (Beket 2013: 151). Neobična vitalnost i postojanost doma u irskoj književnosti upravo poziva na uporno preispitivanje takvih protivrečnosti.